

(Bio)etičko tematiziranje fenomena biološkog rata: Jedan stari-novi izazov kršćanskoj savjesti

Tonči Matulić

Kao što je čovjek zadovoljan kada u sumraku pritisne prekidač i istodobno biva osvijetljen onom toliko mu dragom »kruškom«, žaruljicom, koja mu omogućuje nastavak radnog, zabavnog ili po bilo čemu drugome obilježenoga dana a da pri tome uopće ne misli da se na nekoj, većoj ili manjoj udaljenosti od njegova stana ili kuće, događa stravično cijepanje jezgre atoma u nuklearnom reaktoru, tako je čovjek postao jednako sretan i zadovoljan kad otiđe, bilo subotom ili kojim drugim danom, na zelenu tržnicu i nađe štand s voćnim artiklima na kojima piše, na primjer, »ekološka kruška« ili općenito »ekohrana«, a da opet pri tome uopće ne misli kako se negdje u blizini, na drugome kraju prodajnoga štanda, nalaze genetički modificirane kruške. Naime, toliko stravično modificirane da više nalikuju na korpulentnu mesnatu bundevu nego na sočnim nektarom napojenu elegantnu krušku. Na prvi se pogled čini da između one prve metaforične kruške, tj. stvarne žarulje, i druge realne kruške, tj. modificirane voćke, nema ničega zajedničkog. Stvari međutim ili nažalost, sasvim je svejedno, stoje ponešto drukčije.

Prva »kruška«, odnosno žarulja stvarnog oblika, ali metaforičnog značenja, zabilježena je u povijesti kao *Manhattan Project* koji je bio i ostao odgovorni tvorac atomske bombe (*Fat Boy Bomb*), one bombe koja je u kolovozu 1945. bačena na japanske gradove Hirošimu i Nagasaki, a za čiji je doslovno apokaliptički učinak direktor spomenutoga projekta dr. Robert Oppenheimer, dakako *post festum* i s dozom sarkazma, ustvrdio: »Fizičari su upoznali grijeh i ta će spoznaja u njima ostati zauvijek«. Fizičari? Grijeh? Spoznali? Zauvijek? »Grješno razdjevičenje« fizike nije se moglo dogoditi od same fizike kao one koja upućuje na puku pojavnost i vanjštinu materijalne stvarnosti, nego od ljudi-fizičara ko-

ji se bave fizikom kao prirodoznanstvenom djelatnošću koja istražuje svojstva i građu materijalnoga svijeta te otkriva njegove osnovne zakonitosti i procese. »Grješno razdjevičenje« fizike utoliko je grješno/grijeih ukoliko ono pretpostavlja jedan čin osobne odluke pojedinca ili skupine. Grijeih uvijek podrazumijeva upletenost osobe. Zanimljivo je da se grijeih fizičara, a ne fizike, pojavio nekako istodobno kad su sustavne analize vjerskoga stanja u svijetu, osobito onom naprednom i razvijenom, počele primjećivati drastičan pad religioznosti među širim slojevima pučanstva, navodeći pritom kao jedan od najvećih problema današnjice (ondašnjice!) upravo gubitak osjećaja za grijeih (Pijo XII.). Ne bi li mogla ući u anale povijesne ironije spoznaja da, dok moderni znalci i lideri napretka, dakle fizičari, spoznaju i priznaju svoj grijeih, pa makar u političkoj proizvodnji i ratnoj upotrebi razarajuće atomske bombe, dotle široke društvene mase istodobno gube smisao za spoznaju i priznanje grijeiha gotovo u svim sferama privatnog i javnog života? Da su fizičari spoznali grijeih koji će ih zauvijek pratiti, *de facto* nije nikakva novost, jer o tome je najizvrsnije svjedočanstvo dalo već Sveto pismo koje u Knjizi Postanka 3 izvještava o razornoj snazi zla te o njegovim dramatičnim posljedicama za čovjeka i društvo kad se ono, zlo, bira svjesno i slobodno.

Druga kruška, odnosno »bundeva« metaforičkog oblika, ali realnog značenja kruške, u svojoj, uvjetno govoreći, autobiografiji bilježi, među ostalim, izjavu Douglasa J. Feitha, zamjenika ministra obrane u nekadašnjoj Reaganovoj vladi SAD-a, da je »sada moguće sintetizirati biološka ratna sredstva stvorena po mjeri vojnih specifikacija. Tehnologija koja ostvaruje tzv. ciljane lijekove omogućuje i ciljane ratna sredstva«. Fizika i kemija u 20. stoljeću, no dako ne one kao takve, nego fizičari i kemičari, i to ne bez problematičnih moralnih implikacija dodvoravanja ratnoj politici, snose veliku odgovornost za posljedice, opasnosti i strahove od mogućeg samouništenja, dakle realnog i totalnog uništenja svega živoga na ovom globusu, pa i same ljudske vrste. Stoga nikoga iole upućenoga u (bio)etičke aspekte ove problematike ne bi trebala iznenaditi izjava Stephena Hawkinga – velikog fizičara, ma kako ona odzvanjala utopijski i pesimistički, da »ako ljudi misle preživjeti u budućnosti, trebaju poraditi na raseljavanju ljudske vrste po svemiru«. A biologija ili, određenije, molekularna biologija sa svojim, načelno govoreći, legitimnim stapanjem s visokosofisticiranim biotehnikama, preobrazila je veliku većinu suvremenih biolo-

ga u istinske molekularne inženjere ili, preciznije, u genetičke inženjere, nagovještavajući kako ozbiljno misli držati znanstvenoistraživački primat nad ostalim prirodnim znanostima u 21. stoljeću. S druge strane, ona se kroz usta svojih vršitelja pokazuje kao prirodna znanost koja navodno drži na dohvata ruke realne mogućnosti ne samo za mijenjanje tokova biološke evolucije života, nego također i za pronalazak »konačnog rješenja« za »dezavuiranje« biološkog života na Zemlji do njegova najprije pretvaranja u »laboratorijsku nakazu«, a zatim što bude. Da je tomu tako, dobrim dijelom svjedoči Van Rensselaer Potter, kovač neologizma bioetika, koji je u svoju izvornu ideju bioetike usadio prioritet stvaranja znanosti o preživljavanju. Hans Jonas, njemačko-američki filozof, također je bio svjestan razorne snage suvremene (bio)tehnologije te je usporedno s time razmišljao o ljudskim mogućnostima samouništenja. Stoga se je latio posla ne bi li što jasnije definirao jedno etičko načelo koje bi bilo kadro istinito i ispravno regulirati ljudsko djelovanje i ponašanje u suvremenoj (bio)tehnološkoj civilizaciji. Konačan rezultat takvih nastojanja dobio je ime koje je ujedno i postalo naslov njegovoj knjizi: »Načelo odgovornosti. Pokušaj jedne etike za tehnološku civilizaciju«.

Mjesec listopad 2001. bio je mjesec koji je svijet odživio u strahu od zloglasnog antraksa. Bio je to nagovještaj početka biološkog rata na tlu Sjedinjenih Američkih Država, dakle jedne od malobrojnih zemalja koje su financirale vojne projekte u svrhu stvaranja genetički izmanipuliranih organizama za ratne potrebe. Kad se to točno dogodilo, manje je bitno od činjenice da je antraks jasno naznačio ireverzibilno »grješno razdjevičenje« biologije, točnije, molekularne biologije. Upravo je o tome i riječ. Nije poznato da je i jedan biolog svjetskoga glasa ponovio Oppenheimerove riječi, no svakomu je jasno da iza proizvodnje genetički izmanipuliranih i ubojitih organizama stoje upravo biolozi–genetički inženjeri, pa se s punim pravom očekivalo javno očitovanje znanstvene biološke elite o tome. Biološki je rat po definiciji zloupotreba živih, genetički izmanipuliranih mikroorganizama u vojne svrhe. No, biološki rat nije započeo s prvim evidentiranim slučajem otkrića spora bedrenice na Floridi u listopadu 2001., nego mnogo prije. Taj se početak podudara s godinom 1986., kada se u okvirima Biological Defense Programa američkog Ministarstva obrane zaključilo da genetičko inženjerstvo, na čijem je čelu stajala tehnologija rekombinirane DNA, otvara mogućnost iskorištavanja prirodnih–ži-

vih–izvora u ratne svrhe, što je bilo doslovno nezamislivo prijašnjim generacijama. Dojučerašnje tek estetsko divljenje holywoodskim produkcijama *science fictiona* kao i smijeh na račun fantaziranja samozvanih pretkazatelja budućnosti i sanjara, preko noći su postali realnost, i to ni manje ni više nego ubojita, zastrašujuća i samouništavajuća realnost. Netko će dobronamjerno pomisliti da će u konačnici, ipak, prevladati razum. No, ne bi se smjela previdjeti činjenica da je pravu pandemiju straha od samouništenja stvorila vjera u taj isti razum, tj. vjera u napredak koji je planiran pod isključivom dirigentskom palicom razuma. Dakako, samosvojnog razuma bez Boga. Posljedično, samosvojnog razuma iskorištenog iz transcendentije. Dakle, samosvojnog razuma bez vjere. Vjera u razum je isto onoliko isključiva i fanatična koliko je katkad u povijesti znala biti isključiva i fanatična transcendentna vjera. Štoviše, vjera u razum još je isključivija i fanatičnija, jer zadnja, odnosna točka takve vjere upravo je razum koji planira, proizvodi i provodi isključivost i fanatizam. Transcendentna vjera u svojoj biti nije ni isključiva ni fanatična, ali se lako može prometnuti u takvu kod onih koji zloupotrebljavaju transcendentnu vjeru u iskvarene razumske svrhe. Prema tome, proizvođač isključivosti i fanatizma uvijek je čovjek. To je čovjek koji se svojim razumom služi radi zadovoljenja vlastitih egoističnih interesa, neovisno o tome o kakvim je egoističnim interesima riječ. To potvrđuje snagu poruke »Münchhausenova efekta«. Po njemu, utopljenik beznadno hvata samoga sebe za kosu pokušavajući se spasiti. No, njegov je pokušaj uzaludan jer je teško zamisliti ideju po kojoj bi onaj koji ireverzibilno propada istodobno trebao postati vlastiti otkupitelj. Stoga, bez hitnog i radikalnog obrata na polju prirodoznanstvene djelatnosti na svim razinama, osobito u sferi planiranja društvenog napretka, analognog kopernikanskom obratu, sudbina svijeta i čovjeka bit će pod trajnom opsadom (bio)tehnoloških prijetnji o kojima široka javnost malo ili gotovo ništa ne zna. Scenarij jedne dramatične prijetnje moguće je već sada zamisliti u potezu nekog raspamećenog manijaka koji kao vjeran djelatnik oružanih snaga u posjedu biološkog oružja može otvoriti »čepove na posudama« koje čuvaju genetički izmanipulirane mikroorganizme i pustiti ih »na slobodu«. Takvi će mikroorganizmi jednako svojim manipulatorima kao i njihovim nalogodavcima i financijerima, ali i nedužnim građanima vratiti milo za drago. Primjer je zamišljen, ali moguć. To duboko zabrinjava.

Nuklearno i kemijsko oružje, proizvedeno pod glasovitom etiketom filozofije obrambenoga štita u hladnoratovskoj krizi, služilo je najprije kao dokazni materijal vojno-tehnološke moći, zatim kao psihološko sredstvo zastrašivanja protivnika te, konačno, kao stvarno sredstvo za masovno uništavanje takozvane žive i nežive sile, pod čime se misle ljudska bića i njihova imovina, u što valja zabrinuto uključiti i biljke i životinje te zrak, vodu i zemlju. Rat pod etiketom filozofije obrane, kao i onaj pod etiketom filozofije agresije, prisiljava na aboliciju bitnoga smisla čovjeka kao osobe, tj. kao nositelja nepovredivoga ljudskog dostojanstva i prava te ga mora ili proglasiti ili samo dočekati kao ideološkog neprijatelja kojega valja uništiti, istrijebiti. Tako se i zastrašujuće slike razaranja te posljedice »Hirošime« i »Nagasaki« s prolaskom vremena u ljudima interioriziraju i arhiviraju putem relativističke racionalizacije razornosti i pogubnosti takvog oružja. Ali i besmislenosti, jer danas se Amerikanci i Japanci nalaze na istoj strani, a oružje je ostalo, štoviše, još je bolje usavršeno kako bi bilo djelotvornije i razornije. Treba se ozbiljno zamisliti nad stanjem suvremene svijesti i savjesti, pa i one kršćanske. Naime, većinu ljudi u svakodnevici uopće više ne uzbuđuje postojanje tolikih arsenala atomskog, kemijskog i biološkog oružja. Osim toga, tko se danas neumorno zauzima za totalno razoružanje? Tko to, pa makar samo zbog pedagoških razloga, kontinuirano pokazuje javno gnušanje nad činjenicom postojanja tolike vojno-tehničke moći u svijetu koja može uništiti naš globus i život na njemu. Ali ne pozersko gnušanje, nego zbiljsko. Ne formalno i protokolarno, nego istinsko i djelatno. Drugi se vatikanski koncil pojavljuje kao istinsko i zbiljsko raskrinkavanje nemoralnosti i nečovječnosti rata, ratovanja, naoružavanja, oružja i svega što je s tim zlima povezano. »Iako su posljednji ratovi nanijeli našem svijetu goleme materijalne i moralne štete, rat u nekim dijelovima zemlje i danas nastavlja svoje pustošenje. Štoviše, dok se u ratu upotrebljava bilo kakvo znanstveno oružje, njegova okrutna narav prijeti da zaraćene dovede do divljaštva koje kudikamo nadilazi divljaštvo minulih vremena« (GS, 79).

Važno je prisjetiti se činjenice kako biološko oružje djeluje razorno prije vojne upotrebe. Već kod samog spomena u ljudskoj svijesti i savjesti stvara nepodnošljiv osjećaj ugroženosti i, iznad svega, posvemašnje nesigurnosti. Amblematičan primjer takve psihoze bilo je listopadsko (2001.) pregledavanje i testiranje stotina mi-

lijuna pismovnih pošiljaka ne bi li se u njima našao prah sa sporama antraksa. Algenija, nešto poput suvremene alternative klasičnoj alkemiji, u temeljima je uzdrmla dogmu o primatu sigurnosti nad vojnom nadmoći. Oni koji su stotine puta vojno nadmoćniji postali su preko noći ranjivi kao novorođenče bez majke. Panika i strah jedine su reakcije na takvo stanje. Valja ih razumjeti. Biološki je rat moguć zahvaljujući lakoj, brznoj i masovnoj proizvodnji tradicionalnih patogena, ali i novih, genetički izmanipuliranih mikroorganizama. Biološki rat svojom logikom razaranja udara na prirodni svijet života i njegove uvjete opstanka – uključujući i ljudski – te ih uništava, a o razornim posljedicama na samom tkivu prirode da se i ne govori. Danas se među biološkim sredstvima ratovanja mogu naći istočni encefalitis u konja, tularemija, kuga (*Yersinia pestis*), Q groznica (*Coxiella burnetti*), velike boginje i famozni antraks. Genetički izmanipulirani patogeni dokazuju da je Treći svjetski rat već započeo, makar samo na psihološkoj razini. Suvremeni čovjek koji bi još uvijek očekivao tuđu čizmu, tenkove, topništvo, zrakoplove, vojnike, konačno, tuđu objavu rata kao vidljive znakove da je rat stvarno započeo, zorno bi pokazao koliko je »izgubljen« u suvremenom svijetu koji je pun pritajenih konflikata. Službene državne promidžbe s pomoću sredstava masovne komunikacije te konflikte vješto ublažavaju ili javnosti skreću pozornost na zabavne sapunice. Čileanski sociolog Pedro Morandé ističe da je suvremena civilizacija paktirala s tehnologijskim nihilizmom koji je konačno nadišao filozofijski nihilizam, pretvarajući čovjeka u subjekt za masovnu konzumaciju svega i svačega. Čini se da upravo takvo stanje stoji u pozadini činjenice kako suvremeni čovjek može slušati o razornim učincima biološkog oružja, a da se zbog toga ne uzrujava, jer on jednako konzumira i takve informacije kao i informacije o dobročinstvima sestara blažene Majke Terezije. To su samo informacije, kao mnoge druge. Što one poručuju manje je bitno, jer nihilizam ne postavlja nikakva vrijednosna pitanja. Izmiče mu i pitanje o prijetnjama samouništenja. Kako i ne bi kad je već sâm nihilizam golom rukom opipljivi znak samouništenja čovjeka kao osobe. Ipak, svaki čovjek ima granicu ravnodušnosti, a ona najčešće završava tamo gdje strahota počinje kucati na vrata privatne kuće, stana, nećeg njegovog.

Vlada SAD-a kao i neke druge tvrde da je svrha proizvodnje biološkog naoružanja u obrani. No, iole pametnom čovjeku postavlja se banalno pitanje kako to da doktorfrankensteinsko biološko

oružje, koje se baš ne može prilagoditi zamišljenim granicama, može poslužiti u obrambene svrhe. Čini se da za biološko oružje, u koje se ubraja široka lepeza ubojitih genetički izmanipuliranih i modificiranih mikroorganizama, vrijedi samo jedno pravilo: striktno razgraničenje između upotrebe biološkog oružja u napadačke i obrambene svrhe ne postoji. »Napretkom znanstveno proizvedenog naoružanja raste u neizmjernost strahota i izopačenost rata. Ratni pothvati uz upotrebu takvih oružja mogu prouzročiti golema i nepredvidiva uništenja koja zbog toga daleko prelaze granice zakonite obrane. Štoviše, kad bi se u punom opsegu upotrijebila sredstva koja se već nalaze u arsenalima velikih sila, došlo bi do međusobnog, gotovo potpunog uništenja zaraćenih strana, a da se i ne govori o mnogim pustošenjima što bi iz tog slijedila u ostalom dijelu svijeta i o smrtonosnim učincima koji bi bili posljedica upotrebe takva oružja« (GS, 80). Koncil ponajprije ima na umu razornu snagu nuklearnog oružja. No, biološko je oružje, iako ne toliko razorno snažno, podmuklije, ubojitije, strahotnije i da se dalje ne nabraja. U biološkom ratu svi su žrtve: i oni koji ga planiraju i proizvode; i oni koji ga prodaju; i oni koji ga kupuju; i oni koji ga čuvaju; i oni koji će ga rabiti i oni protiv kojih će se iskoristiti. Osim toga, čovjek se brani tamo gdje je napadnut, dakle na svome, tj. kod svoje kuće, u svojoj zemlji, među svojim, tamo gdje se nalaze njegovi korijeni. Kako onda opravdati široku proizvodnju biološkog oružja u obrambene svrhe kad to po logici stvari podrazumijeva upotrebu u vlastitom dvorištu, to jest ondje gdje se žrtva otkriva u pravom smislu riječi žrtve te kao takva ima pravo na legitimnu obranu? Ipak, u pravome biološkom ratu nisu svi žrtve.

Žrtve ne mogu biti oni koji imaju moć poticati, plaćati i proizvoditi te zloupotrijebiti biološka ratna sredstva. Moćnici koji stoji iza svega toga, u ovom kontekstu i etički gledano, definitivno su agresori. Drugim riječima, nedopustivo je igranje na kartu »crte razgraničenja« između agresora i žrtve u biološkom ratu. To bi bilo izrugivanje zdravoga razuma. Budimo još dosljedniji: naime, rat i ratovanje, ma kakav predznak imali, uvijek su zle pojave. Koncil stoga bezuvjetno osuđuje rat i potiče međunarodno nastojanje da se izbjegavaju rat i ratovanje. No, to ipak neće ići sve dok »osjećaji neprijateljstva, prezira i nepovjerenja, rasne mržnje i ideološke tvrdoglavosti međusobno dijele i zavađaju ljude« (GS, 82). I unatoč tim proročkim riječima, vojna mašinerija nije stala. Štoviše, stvorila je pretpostavke za biološko ratovanje u kojemu se definitivno

brišu sve moralne i humane granice. Erazmo Roterdamski u drugim povijesnim okolnostima s drukčijim društvenim kontekstom, i te kako dobiva na aktualnosti: *Laudatio stultitiae* – Pohvala ludosti. Dakako, Erazmo je mislio na onu ljudsku, iskvarenu, ludost. Biološki rat je čista, stopostotno destilirana ljudska ludost.

(Bio)etičko tematiziranje biološkog oružja treba voditi računa o dvjema međuovisnim dimenzijama tog fenomena. Prvo, genetički inženjeri stvaraju preduvjete za široku proizvodnju biološkog oružja. Tu je riječ o osobnoj odgovornosti prirodoznanstvenika. Drugo, političke i vojne oligarhije kojima stoje na raspolaganju organizacijske, propagandne i financijske usluge države kupuju prirodoznanstvenike, stavljajući pod znak pitanja etičko načelo o slobodi prirodoznanstvenog istraživanja, s jedne, te zloupotrebljavaju prirodnu znanost i prirodoznanstvenike u svrhe suprotne od onih u koje se oni svakodnevno kunu pozivajući se na valstitu djelatnost: npr. poboljšanje kvalitete življenja, produženje životnoga vijeka itd., s druge strane. Tu je riječ o osobnoj odgovornosti političara i profesionalnih vojnika. Suočeni smo s činjeničnim paktiranjem između prirodnih znanosti, u ovom slučaju biologijskih, te političke i vojne oligarhije koja odlučuje o financijskim aranžmanima namijenjenim projektima proizvodnje biološkog oružja. Učinak sprege između genetičkih inženjera i vojne politike u 21. stoljeću jednako je poguban kao što je bio i ostao u 20. stoljeću učinak sprege između fizičara i kemičara, te vojne politike. Mijenjaju se samo razorna sredstva, a ludost politike ostaje ista.

Sve to jasno upućuje na zaključak da tradicionalno poimanje ustrojstva neke vojske, nekog obrambenog sustava ili pojedinog vojnika koji je eventualno nosio pušku ili vozio tenk, više nema bitnu ulogu u definicijama suvremene filozofije rata i ratovanja, bila ona obrambene ili agresivne naravi. Onaj tko je osposobljen za proizvodnju virulentnih organizama u svrhu biološkog ratovanja osposobljen je također za proizvodnju, kako je to naglasio dr. Richard Goldstein, i djelotvornih cjepiva protiv tih virulentnih organizama. Vojnik u budućnosti više neće nositi pušku, nego »mini laboratorij« i »mini ambulantu« opremljenu detektorima i cjepivima. Onima pak koji to nemaju, a to znači svi oni koji nisu »oni«, ne preostaje drugo nego da porade na mnogo jeftinijoj proizvodnji nepropusnih kabanica, zaštitnih maski i hermetičkih oklopa. Upravo nesigurnost i bespomoćnost natopljene kataklizmičnim iščekivanjima tvore središnje dijelove etičkog tematiziranja biološkog

oružja. Čini se stoga da se upravo iz takvog stanja rađa bolest suvremenog bioterorizma, o čemu je svjedočila svjetska javnost u listopadu 2001., a nije na odmet podsjetiti se toga i danas, jer poslovice kaže da »đavao nikad ne miruje«. Drukčije rečeno, zvuči krajnje hipokritskom galama na (bio)teroriste, dok oni drugi, tj. proizvođači raznovrsne i sofisticirane ratne (bio)tehnike u samozvane obrambene svrhe, konačno ne priznaju kako korijen (bio)terorizma ne soči samo otrovnim sokovima islamističkog fundamentalizma, fanatizma i integrizma, nego i otrovnim sokovima vanjskopoličkog imperijalizma, moralne diskriminacije i psihološkog zastrašivanja.

Da bi se spriječilo širenje zla zvanog rat, valja poraditi na sprječavanju zla koje ratu stoji kao pretpostavka za realizaciju – širenje naoružanja. No, da bi se spriječilo širenje proizvodnje naoružanja, osobito za masovno uništenje, valja poraditi na sustavnoj preobrazbi čovjeka. »Zato je neodgodivo potrebno da se odgoji novi mentalitet i da se javnom mnijenju dade novi smjer. Oni koji se posvećuju odgoju, osobito mladeži, ili oni koji oblikuju javno mnijenje, neka najvažnijom svojom dužnošću smatraju brigu da srca svih ljudi odgoje za nove mirotvorne osjećaje. A svi mi moramo promijeniti svoje srce i trebamo gledati na čitav svijet i na one zadatke koje mi, svi zajedno, možemo poduzeti da naš rod uznapreduje« (GS, 82). Je li to uopće moguće? Ako je odgovor afirmativan, kako je moguće učinkovito ostvariti zacrtane zadatke? Kršćanstvu je poznat pravi početak tog pothvata. No, je li on još uvijek poznat i kršćanima?

Kršćanska savjest u suvremenom svijetu ne može ostati ravnodušna prema proizvodnji oružja, naoružavanju, ratu i ratovanju. Kršćanska je savjest umjela pokazati visoku razinu senzibiliziranosti za prepoznavanje suvremenoga vjerskog indiferentizma kao i njegovih povijesnih uzroka. No, čini se da ta ista kršćanska savjest ne umije pokazati svoju izvornu senzibiliziranost za preispitivanje same sebe s obzirom na probleme današnjice koji svoju narav ne vuku samo iz načelne, objektivne, spoznaje dobra i zla, o čemu se neprestano govori, nego svoju problematičnost vuku kudikamo više iz različitih vrsta međuljudskih odnosa u suvremenom svijetu i društvu. Tu je tvrdnju davno demantirao Drugi vatikanski koncil svojim jasnim i jednoznačnim porukama i nadahnućima. No, je li svakodnevna vjerska praksa odmakla išta dalje od te konstatacije koja je *nota bene* povijesnog karaktera? Bez odgovora. Istinski iza-

zov kršćanskoj savjesti nije sposobnost spoznaje dobra i zla kao takvih, jer je takva spoznaja po tome upravo kršćanska što sposobnost razlikovanja dobra i zla njeguje i pretpostavlja kao temeljnu i neizostavnu za globalno i praktično vrednovanje moralnog djelovanja i ponašanja. Istinski izazov kršćanskoj savjesti danas je postao povijesno-društveni kontekst u kojem se odvijaju moralna spoznaja i moralno vrednovanje. Istinski izazov kršćanskoj savjesti postali su međuljudski i međunarodni odnosi u suvremenom svijetu i društvu u kojima je ona egzistencijalno postavljena. Uvijek je prisutna opasnost da se razlika između dobra i zla više ne vrednuje u skladu sa zahtjevima zdrave racionalnosti, dakle u skladu s temeljnim etičkim zahtjevom da dobro valja činiti, a zlo izbjegavati, pri čemu ono »dobro« nije tek puki proizvod trenutka, situacije ili okolnosti, već je izraz trajne intimne srodnosti ljudskog bitka s dobrom, nego da se razlika između dobra i zla vrednuje u skladu sa zahtjevima dotičnoga povijesnog trenutka, dotičnog načina opođenja među ljudima kao i odnosa među dominantnim kretanjima i snagama u svijetu. Najveći izazov kršćanskoj savjesti od njezine pojave na povijesnoj pozornici čovječanstva bio je i ostao odnos prema svijetu i ovosvjetskim zbivanjima i kretanjima. Tijekom dvotisućljetne povijesti kršćanstva bilo je razdoblja, dužih ili kraćih, kad je kršćanska savjest bila uspavana, ali ne kao savjest, jer je neupitno i tada pokazivala znakove živahnosti, nego kao kršćanska, jer nije dovoljno proročki i samokritički preispitivala samu sebe i zbilju oko sebe u svjetlu temeljnih evanđeoskih istina. Ta činjenica stavlja na uvid spoznaju da kršćanska savjest može funkcionirati kao savjest, ali ne mora nužno funkcionirati kao kršćanska. Ta se tvrdnja ne odnosi na nekršćane, nego na kršćane. To da ne mora nužno funkcionirati kao kršćanska stvar je koju kršćanin otkriva u susretu s istinom Evanđelja. Ako čovjek, naime, na isti način, s jednakim nadahnućem, s istim humanim nabojem, s jednakim žarom vrednuje samoga sebe i svijet oko sebe prije i nakon susreta s Evanđeljem, onda se nameće pitanje o radikalnoj novosti Evanđelja. Drugim riječima, u čemu bi se sastojala novost Evanđelja, ako bi čovjekov cjelokupni moralni angažman ostao isti prije i nakon susreta s istinom Evanđelja? Radikalna novost Evanđelja, koja je za kršćanina neupitna, stvarna i ireverzibilna, zaglavni je kamen, odnosno radikalna crta razgraničenja između čovjeka koji vrednuje u skladu sa zahtjevima osobne savjesti (*recta ratio*) i kršćanina koji svoju vrednujuću savjest (*recta ratio/intellectus fidei*)

usklađuje s temeljnim zahtjevima evanđeoskih istina (*Lex Christi*). Takva egzistencijalna postavljenost kršćanske savjesti može nekoga uputiti na zaključak da je ona podvojena i razdijeljena savjest, jer kao da spaja na prvi pogled nespojive stvarnosti: ili istina razuma ili istina Evanđelja. Takav bi zaključak bio možda i moguć kad bi kršćanska savjest bila predočiva u obliku nekakve kružnice čiju bi jednu polovicu činila savjest (*recta ratio/intellectus fidei*), a drugu bi polovicu činio poklad evanđeoskih istina (*Lex Christi*) te bi, posljedično tomu, živjela trajno iskustvo podvojenosti ili, još dramatičnije, iskustvo razdijeljenosti na dvije polovice gubeći se u procjepu među njima. Kršćanska je savjest jedinstvena stvarnost, ali s njom se kao takvom čovjek ne rađa, nego ona u njemu postupno raste, sazrijeva i izgrađuje se s pomoću milosti i darova Duha. Kršćansku je savjest stoga moguće zamisliti kao kružnicu, ali samo na način da njezinu zbiljsku jezgru, njezinu istinsku os, dakle ono supstancijalno što pravu kružnicu čini kružnicom, čini istinska evanđeoska logika, prava evanđeoska mudrost, autentična evanđeoska rasudna moć, vrhovni evanđeoski sadržaj zakona sažetog u vrhovnoj zapovijedi ljubavi prema Bogu, samome sebi i bližnjemu. Prema tome, kršćanska je savjest izvorno produkt Božjega djelovanja u čovjeku-kršćaninu. Ona nikada nije i ne može biti samo produkt ljudskih napora i zalaganja, ma s čije strane oni dolazili.

Kršćanstvo je Božje djelovanje u čovjeku od prvih početaka nazivalo pravim imenom. To je ime obraćenje. Ono najprije označuje promjenu smjera. Čovjek dopušta da bude vođen u drugom smjeru. Tužaljke to izražavaju ovako: »Vrati nas k sebi, Jahve, obratit ćemo se...« (Tuž 5, 21). Kršćanska ideja obraćenja za svoje polazište uvijek i isključivo ima Božju inicijativu. Oko stvaranja jasne ideje vezane uz Božju inicijativu postoje mnoge teološke teorije. No, čini se da samo jedna teorija može izdržati kritiku evanđeoske istine. »Isus im odgovori: 'Ne trebaju zdravi liječnika, nego bolesni. Nisam došao zvati pravedne, nego grešnike na obraćenje'« (Lk 5, 31-32). Božja inicijativa ima svoje ime. To je ime Božje milosrđe. To je Božja milost. Bog svojom milošću dodiruje ljudsko srce i potiče ga da shvati kako mu je On već oprostio. Nije nikakvo čudo što onda taj događaj u obraćeniku istodobno proizvodi i radost i plač (Pascal). Kršćansko obraćenje ne podrazumijeva samo povratak u kuću Očevu, nego kudikamo više zahtijeva napuštanje ovosvjetskih »stambenih prostora«. »Nitko ne može služiti dvojici gospoda-

ra. Ili će jednoga mrziti, a drugoga ljubiti; ili će uz jednoga prijanjati, a drugoga prezirati. Ne možete služiti Bogu i bogatstvu» (Mt 6, 24). Komentirajući ovaj odlomak njemački bibličar Schnackenburg kaže: »Drugi Isusov cilj jest onaj da navede svoje slušatelje na pomirenje, na oprost, na milosrđe, na uspostavu mira, dakle na ono što proizlazi iz njegove poruke o Božjem milosrđu i milosti. Usko vezan za to jest i zahtjev za opozivom nasilja i moći (usp. Mt 5, 38-42). Po Isusu, pretenzije na posjed i vladanje najopasniji su neprijatelji za čovjeka koji traži Boga i spasenje«. S tim je mislima barem naslućena radikalnost evanđeoske poruke o obraćenju s temeljnim zahtjevima. U svemu je ipak važno imati na umu jedno: obraćenje je trajno. Bruguès ističe da zahtjev za trajnim obraćenjem uključuje čitav ljudski život, bez iznimke, te nerijetko podrazumijeva bolan i mukotrpan, ali spasonosan i oslobađajući prijelaz od staroga čovjeka k novome čovjeku (usp. Ef 4, 20-24; usp. Kol 3, 5-10).

Pitanje o stanju kršćanske savjesti u suvremenom svijetu i društvu ne može zaobići pitanje o obraćenju, shvaćenom kao Božja inicijativa koja je već natopljena Božjim milosrđem i okupana Njegovom milošću. To je jedini razlog zašto je prije konstatirano da je veći izazov kršćanskoj savjesti sadržan u njezinu osobnom odnosu prema istini Evanđelja nego u njezinu osobnom iskustvu ispravne svrstanosti i jasno izražene pripadnosti u danim povijesnim i društvenim okolnostima. Nije problematična ni ispravna svrstanost, ako je doista ispravna, ni jasno izražena pripadnost, ako je i jasna i izražena, nego je problematična svijest koja i svrstanost i pripadnost vrednuje isključivo u skladu sa sebičnim i partikularnim zahtjevima društvenih, narodnih ili međunarodnih odnosa, zaboravljajući pritom na činjenicu da kršćansko vrednovanje zbilje zahvaća radikalno, pokazujući time u čemu se zbiljski sastoji spomenuta radikalna novost Evanđelja. U suprotnom, Evanđelje i evanđeoska spoznaja zbilje (*Lex Christi*) postaju bespredmetnima. Ostaju samo razum i njegova spoznaja (*recta ratio*). Da se razumijemo, zdrav razum kao izraz ljudske rasudne moći usklađene s jednom jasno definiranom idejom dobra kao nositelja moralne vrijednosti osobe, nije nikakav ozbiljan problem. No, u suvremenom se svijetu svašta stavlja pod kapu zdravoga razuma, a jedna jasna vizija dobra, zajedničkoga dobra, više i ne postoji. Suvremeni društveni i međunarodni odnosi umnogome su izgrađeni na takvom »zdravorazumskom svaštarenju« u kojemu

glavnu, ako ne i odlučujuću ulogu, makar prešutno i prikriveno, imaju sirova moć, sebični interesi, kapital i profit, medijska i svaka druga manipulacija ljudima itd. Dobro se je prometnulo u svoju suprotnost. To se onda pokušava »blagosloviti« raznim pregovorima, dogovorima, ugovorima, konvencijama itd. Slijepac je tko to ne vidi. Kršćanska savjest pred tom činjenicom ne može ostati ravnodušnom, jer, ako bi takvom i ostala, to bi se još nekako moglo shvatiti kao svjedočanstvo povijesne savjesti koja vrednuje u skladu s dominantnim kriterijima i kretanjima u svijetu i društvu, ali to se nikako ne može shvatiti spram izazova kršćanstva, tj. iz perspektive njegove jezgre, a to je radikalni zahtjev za usvajanjem evandeoske logike obraćenja, življenja, djelovanja, ponašanja i vrednovanja cjelokupne zbilje.

Slijedom svega rečenoga valja konstatirati da kršćanska savjest nipošto ne može ostati ravnodušna spram činjeničnoga stanja nepravde u suvremenom svijetu. Dok jedni obilato uživaju u blagostanju, dotle drugi skapavaju i umiru u bijedi i neimaštini. Tako izgleda svijet pod povećalom globalnog sela. Stvari nisu mnogo bolje ni u kontekstu društvenih odnosa. Sve bi bilo dobro da uživanje jednih, a umiranje drugih nema nikakve međusobne povezanosti, tj. da je to zaista rezultat isključivo ispravne odgovornosti jednih, a isključivo neodgovornosti drugih. No, razvidno je da obilato uživanje jednih i te kako pridonosi sramotnom umiranju drugih i obratno. Vraćajući se stoga ranijoj temi biološkoga rata, kršćanska savjest pred tim suvremenim izazovom postavlja nekoliko pitanja u ime Istine za koja unaprijed zna da na njih nema odgovora kojima bi ona mogla biti sasvim zadovoljna. Kao savjest još bi se možda mogla zadovoljiti, no kao kršćanska savjest nikako. Pitanja glase:

- Uime koje i kakve istine se pokreće proizvodnja biološkog oružja?
- Uime koje i kakve istine se, unatoč tolikima gladnima i neishranjenima u svijetu, troše sredstva za proizvodnju biološkog oružja?
- Uime koje i kakve istine bi se biološko oružje uopće moglo opravdano rabiti?
- Uime koje i kakve istine je biologijska znanost u procesu proizvodnje biološkog oružja očito pretvorena u sluškinju političkih i vojnih interesa određene države?

- Uime koje i kakve istine prirodoznanstvenici pružaju svoje znanstvene usluge političkoj i vojnoj oligarhiji u proizvodnji biološkog oružja?
- Uime koje i kakve istine se takve i slične prirodoznanstvene djelatnosti brane s naslova autonomije prirodnih znanosti i slobode znanstvenih istraživanja?
- Uime koje i kakve istine.....
- Da, uime koje i kakve istine bi kršćanska savjest trebala šutjeti pred golom činjenicom koja utjeruje strah u kosti, koja podržava nepravdu u međunarodnim odnosima, koja uzrokuje reakciju na zastrašujuću akciju koja snagom sirove moći prijeti uskraćivanjem prava pojedincima i skupinama ako ne otupe oštricu svoje savjesti, koja nastoji razborito i mudro vrednovati takvo nepravedno stanje?

Na samom kraju preostaje još jedno važno pitanje. Naime, može li se savjest koja isključivo štiti pred činjenicom proizvodnje ubojitoga biološkog oružja s pretpostavljenom zloupotrebom prirodoznanstvene djelatnosti i političke moći, dakle savjest koja nezainteresirano miruje i promatra, koja se pravedno ne buni, koja je radi zadovoljenja nižih interesa izdala više vrijednosti, dakle, može li se takva savjest još uvijek nazivati imenom kršćanska? Pitanje je postavljeno radikalno. No, kako bi inače bilo moguće drukčije naglasiti radikalnost istine Evanđelja? Kako onda u ušima ne bi odzvanjale riječi Drugog vatikanskog koncila: »Stoga Koncil, pošto je osvijetlio pravi i uzvišeni pojam mira i osudio nečovječnost rata, želi kršćanima upraviti žarki poziv da uz pomoć Krista, tvorca mira, surađuju sa svim ljudima da se među njima učvrsti mir u pravdi i ljubavi i da se pripremi što je za mir potrebno« (GS, 77). Mir je plod pravde. No, on je također plod ljubavi. Štoviše, mir pretpostavlja djelatnu ljubav. Jer, ljubav ide dalje od onoga što može izvesti pravda, tj. da se svakomu dade što mu pripada. Za kršćane je zadnji temelj društva, kao i svih društvenih odnosa, ljubav koja se otkriva njegovanjem bratstva, prijateljstva, milosrđa i dijaloga. A kršćani su prvi pozvani da »provode u život istinu i ljubav« (Ef 4, 15) i da se potom s drugima ujedine u mirotvornim nastojanjima (usp. GS, 78). Blaženstvo mirotvorstva tada, sigurno, neće izostati.